

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

Випуск 11

*Випуск підготовлено
з матеріалах 4-ї (56-ї) звітної наукової конференції
професорсько-викладацького складу ОНЮА
«Правові проблеми становлення та розвитку
сучасної Української держави»*

Березень — 2001

Одеса
“Юридична література”
2001

В. О. Туляков

канд. юрид. наук, доцент, зав. кафедрою кримінального права ОНЮА

ВІКТИМОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА

Віктимологія, народившись і багато в чому функціонуючи сьогодні як спеціальна кримінологічна теорія, що ставить своєю метою вивчення закономірностей взаємодії жертви і злочинця на різних рівнях соціального узагальнення, поступово здобуває значний вплив у процесі формування політики соціального контролю над злочинністю.

З одного боку, це викликано ідеологією існування в рамках існуючих карних владовідносин не тільки системи заборон і позитивних обов'язків, але розширенням впливу комплексу дозволів, проникненням інститутів приватного права в регуляцію кримінально-правової сфери. Практично віктимологія, її ідеї, повертають нас до елементів недержавного вирішення кримінальних конфліктів у новій якості. Історія розвитку цивілізації і права знову вийшла на спіраль: медіація і реституція, інститут примирення потерпілого зі злочинцем стали своєрідною заміною закону таліону в ХХІ столітті.

З іншого, — віктимологічні ідеї, їх прагматичність і утилітаризм, зорієнтованість на м'який, ненасильницький, кооперативний засіб вирішення кримінальних конфліктів одержали надмірне поширення в силу нездатності сучасної кримінально-правової ідеології вирішувати задачі стримування злочинності.

У принципі, вочевидь, що неокласична кримінально-правова доктрина більшою мірою спрямована на стримування злочинності, ніж на її профілактику. Інститути виконання покарання виступають рутинним засобом соціального контролю, що упорядковує суспільні відносини. Але не засобом, що дозволяє чи нейтралізує кримінальні конфлікти. Перенасиченість суспільства кримінальною репресією, криміналізація суспільних відносин роблять кримінальне право для законодавців своєрідною віддушиною. Однак примусові заходи, що не підкріплені ні ідеологічно, ні ресурсно, ні соціально, ведуть тільки до зайвого застосування сили, драматизації зла, падіння ефективності кримінально-правових заборон. Непрацездатність інститутів кримінальної відповідальності за економічні злочини багато в чому пояс-

нюється саме цим: ні населення, ні правозастосувачі не в змозі зрозуміти, оцінити і застосувати більшість зазначених заборон у повсякденному житті... У результаті ухилення від сплати податків стає видом національного спорту, а шахрайство з кредитними ресурсами — «замовленим» злочином, засобом розправи з конкурентами...

От чому сьогодні в усьому світі вчені стурбовані пошуками більш раціональної, гуманістичної моделі, зорієнтованої не тільки на конфлікт між державою і правопорушником, але і на компроміс між потерпілим, злочинцем і державою, на створення моделей, заснованих на інших, некаральних підходах до призначення і застосування покарання і відповідальності.

Кримінальне право з позицій віктимології можна розглядати в декількох напрямках. У прагматичному, утилітарному змісті мова повинна йти про місце і роль потерпілих у процесі реалізації кримінальної відповідальності. Свого часу П. С. Дагель, Н. Ф. Кузнецова, Л. В. Франк у своїх монографіях і численних публікаціях досить докладно розглядали названі аспекти. Та й сьогодні перелік публікацій, що аналізують ті чи інші сторони кримінальної-правової реституції, згоди потерпілого в кримінальному праві, дуже значний. Так, прийняття Верховною Радою України 21.01.2001 р. у першому читанні проекту закону «Про попередження насильства в родині» виносить на порядок денний проблему формування поля кримінальних провин і соціальної реакції на них, найтіснішим чином пов'язану з поведженням і чеканнями жертв злочинців і контролем над латентною насильницькою злочинністю.

Разом із тим, визначений інтерес являє собою не тільки розробка прикладних елементів віктимологічного аналізу кримінально-правових норм і інститутів, але і визначення основних початків застосування віктимологічних знань у кримінально правових відносинах, у процесі криміналізації в цілому.

Віктимологія розглядає злочинність і віктимність як форми реалізації соціальних відхилень, гомеостатично пов'язаних одна з одною. З одного боку, злочинність породжує віктимність, будучи її своєрідною предтечею. З іншого боку віктимність і особливо, досвід віктимізації зворотно впливає на злочинність, криміналізуючи нові суспільні відносини, створюючи хвилю страху перед девіаціями, життя, нарешті, індустрію безпеки.

У цьому зв'язку становить особливий інтерес розгляд проблем формування кримінально-правових відносин саме з погляду соціальних чекань потенційних жертв і досвіду їх попередньої віктимізації.

У цьому зв'язку варто виділити кілька моментів:

1. Кримінальне право розглядається віктимологією з позицій розуміння і сприйняття правових заборон віктимізованим електоратом. Тут мова йде про відповідність злочинності фактичної, образу злочинності у свідомості людей і злочинності криміналізованої правозастосовної практикою і чинним законодавством. Вивчення цих закономірностей дозволяє усвідомити як процес насичення суспільства злочинністю, так і ефективність тієї чи іншої заборони чи кримінально-правового інституту.

2. Розходження формальних правових норм і образу злочинності у свідомості жертв, їхнього страху перед злочинністю дозволяє оцінити ступінь функціонування кримінально-правових заборон у суспільстві, виділити міри й інститути заохочення просоціальної активності жертв у справі контролю над злочинністю

3. Інтеграція суспільства в справі соціального контролю над злочинністю припускає виявлення реальних, а не теоретико-догматичних дисфункцій криміналізації з метою визначення відповідності кримінально-правових заборон очікуванням жертв і їхньому поведженню в області обмеження злочинності.

У такий спосіб вивчення кримінально-правових інститутів і відносин з позицій теорії віктимології дозволяє послідовно освітити як особливості процесу криміналізації і декриміналізації, так і характеристики правосвідомості, правозастосування і правового поведження жертв злочинів.

Зазначені обставини, на наш погляд, надмірно важливі при формуванні законів, що відповідають соціальним чеканням і сподіванням населення.

Вбачається, що реалізація принципу соціальної справедливості в кримінальному праві саме є тією віктимологічно значимою темою, дозвіл якої неможливий без теоретичного аналізу поведження і очікувань потерпілих від злочинів. Забезпечення соціальної справедливості в процесі криміналізації, призначення і виконання покарання, оптимізації поведження злочинців і жертв, встановлення ефективного соціального контролю і скорочення елементів примусового впливу на людей, — от далеко не повний перелік напрямків, вивчення закономірностей функціонування яких з позицій жертв злочинів може дати нам нове знання в кримінально-правовій теорії і практиці.

Є підстави також припускати, що процес криміналізації пов'язаний із соціальною реакцією жертв на девіантність. У силу цього особ-

ливій увазі повинне бути піддане вивчення нових способів дозволу соціальних конфліктів за допомогою засобів і методик реєстративної юстиції. Подібний інтегративний підхід до функціонування кримінально-правової норми, що сполучить елементи контролю і справедливості, є, на наш погляд, основою розвитку теорії кримінально-правових відносин і кримінального правотворення в майбутньому.

Summary

The article is dedicated to problems of use of victimological issues and views in the modern theory of criminalization. Some aspects of criminal policy creation are formed

УДК 343.352

Л. В. Багрій-Шахматов

д-р юрид. наук, професор кафедри кримінального права ОНЮА

КОРУПЦІЯ ЯК ЗЛОЧИННЕ ДІЯННЯ, ВИДИ КОРУПЦІЙНИХ ЗЛОЧИНІВ

Насамперед, важливо теоретично і практично відзначити, що ні в науці кримінального права, ні в законодавстві України не показана і нормативно не закріплена грань, за якої підкуп і хабарництво переростають у корупцію як суспільно небезпечне протиправне і кримінально карне діяння, тобто в злочин.

За останнє десятиріччя в розумінні, трактуванні і вивченні різних аспектів корупції відбулися позитивні зрушення. Однак не можна не помітити, що діюче кримінальне законодавство України й інших країн СНД не містить поняття корупції, а отже, не передбачає відповідальності за корупцію як злочинне діяння. Навіть у Російській Федерації ювий Кримінальний кодекс, що набув чинності 1 січня 1997 року і пілює в собі сучасні досягнення науки, законодавства і правозастосування, не містить поняття корупції як кримінально карного діяння, юча в юридичній науці правильно й обґрунтовано, на наш погляд,